

PRVÉ ŠPECIÁLNE OPERÁCIE ZO ZSSR NA ÚZEMIE ČESKOSLOVENSKA (MAREC 1939 – DECEMBER 1941)

OLDŘICH VANĚK

VANĚK, O.: The First Special Operations from USSR (the Union of Soviet Socialistic Republics) on to Territory of the Czechoslovakia (March 1939 – December 1941). *Vojenská história* 6, 3-4, 2002, pp 63 – 80, Bratislava.

The author deals with the first landings from the USSR, their preparation in the Soviet Union and their operation in Slovakia, in Protectorate or the Carpathian Ukraine (that belonged to the Hungary in that period), in March 1939 – December 1941. Study author has fallen back on archival research in Prague, special literature and memories of direct participants. He tried to deepen knowledge about this issue of the Slovak reality. He has outlined the problem in a wide-ranging context. The author aims his attention to the ideological and political recourses, the selection and preparation of these operation participants, set of objectives and tasks, the question of personal composition of landing, technical issues of armament and equipment, the choice of landing space and landing itself, evaluation of landing activity and its results and generalisation of experience and gained knowledge.

Military history. Czechoslovakia. The Second World War. Landings from USSR into Czechoslovakia in March 1939 – December 1941.

Výsadbom zo Sovietskeho zväzu na územie Československa, rozbitého v roku 1939, bola venovaná v literatúre značná – avšak jednostranná – pozornosť: spravidla sa písalo len o skupinách organizátorov partizánskeho hnutia a takmer vždy boli menovaní len občania ZSSR. Menej sa hovorilo – a často vôbec nie – o podiele výsadbárov českej, slovenskej, rusínskej, nemeckej, maďarskej a poľskej národnosti. Cieľom tejto štúdie je analyzovať účasť najmä slovenských občanov vo všetkých druhoch špeciálnych operácií uskutočnených zo Sovietskeho zväzu počas druhej svetovej vojny na územie československého štátu v hraniciach z roku 1937.

„...Pošleme vás jako parašutisty do Československa. Národ vám to nikdy nezapomene. O všechny se dobře postaráme...“ povedal jeden z hlavných protagonistov rozvoja partizánskeho hnutia. Národ však zabudol – ba o väčšine z nich sa ani nedozvedel; mali svoje meno v rote – v armáde však boli bezmenní. Netúžili byť hrdinami ani mučeníkmi. Nikdy sa nestarali, ako vstúpiť do histórie. Reč je o slovenských, rusínskych a českých parašutistoch v špeciálnych operáciách zo ZSSR. Je našou povinnosťou ich do histórie vrátiť.

Stalo sa však už takmer zvykom, že keď sa hovorí o špeciálnych (zvláštnych, osobitných, výsadbových) operáciách zo Sovietskeho zväzu počas druhej svetovej vojny, vybaví sa nám len partizánske organizátorské výsadky Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia, uskutočnené pred začiatkom a v priebehu Slovenského národného povstania. Pri všeobecnej absencii primárnych prameňov sa aj na ne nalepilo z rôznych dôvodov množstvo balastu, z nepresnej interpretácie faktov vznikli často falošné legendy, vážne omyly i historické nepravdy.

Problematika špeciálnych operácií je obsahovo širšia (ideovo-politické východiská, výber a príprava účastníkov týchto operácií, stanovenie cieľov a úloh, otázky personálneho zloženia výsadku, technické otázky vyzbrojenia, vystrojenia, výber pristávacieho priestoru a samotné vysadenie, vyhodnotenie činnosti výsadku a jej výsledkov, zovšeobecnenie skúseností a poznatkov) a s ohľadom na Slovensko (azda s výnimkou partizánskych organizátorských výsadbok) nebola riešená komplexne; najucelenejšie je obsiahnutá v prácach o partizánskom

hnutí v Československu počas druhej svetovej vojny.¹ V ďalších prácach predstavuje vždy iba menšiu, parciálnu (spravidla odbornú) časť, ako napr. v práci Tichá fronta.² Systematicky túto problematiku rozpracováva a slovenským aspektom sa venuje Jiří Šolc,³ ktorému ďakujem za poskytnuté materiály.

Absencia alebo nedostupnosť dokumentov z ruských a ukrajinských archívov všeobecne a najmä z archívov špeciálnych služieb, najmä, posúva časť tvrdení do roviny hypotéz a v niektorých prípadoch núti uprednostniť logickú metódu pred historickou.

Hlbší rozbor zahranično-politických, mocenských, ideologických, spravodajských a iných záujmov, a z toho vyplývajúcich vzťahov veľmocí, jednotlivých prúdov česko-slovenského odboja k bojujúcim stranám i medzi sebou, nie je cieľom ani obsahom tejto práce. Dotkneme sa ich iba v priamej súvislosti nami sledovanej problematiky. Navyše osobitné operácie boli iba jednou z oblastí spravodajskej spolupráce so Sovietskym zväzom.

Taktiež súvislosti stanovenia a realizácie cieľov operácií, výberu, prípravy a transportu ich uskutočňovateľov boli širšie a hlbšie, ako sa na prvý pohľad zdá. Počet gestorov, rozsah i obsah týchto osobitných operácií boli v skutočnosti podstatne väčšie.

Tých, ktorí mali záujem o územie bývalého Československa, bolo mnoho: Komunistická internacionála (ďalej len KI), moskovské vedenie KSC, ústredná vojenská spravodajská služba GRU, Ľudový komisariát štátnej bezpečnosti (ďalej len NKGB) a Ľudový komisariát vnútra (ďalej len NKVD), Československá vojenská misia v ZSSR (ďalej len ČsVM). Neskôr tiež Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia (ďalej len UŠPH), štáby partizánskeho hnutia pri vojenských radách frontov (ďalej len ŠPH) a prieskumné oddelenia jednotlivých frontov, armád a iných vyšších jednotiek Červenej armády, ako aj 1. československý armádny zbor v ZSSR.

Ich spravodajské a prieskumné orgány (5. oddelenie hlavného štábu Červenej armády, spravodajská správa NKVD, prieskum jednotlivých organizačných stupňov Červenej armády, resp. 2. oddelenie čs. vojenských jednotiek v ZSSR a i.) podľa svojich záujmov a cieľov určovali poslanie i zloženie výsadku. Poslaniu jednotlivých skupín zodpovedali aj organizačné formy: od individuálnych úloh s politickým poslaním cez partizánske organizátorské výsadky, spravodajské, diverzné a spojovacie desanty až po skupiny strategickej rozvedky či hlbkového prieskumu frontov a armád. Prevažná väčšina bola vysadená zo vzduchu, niektoré skupiny, najmä hlbkového prieskumu, prechádzali líniu frontu.

Presný počet účastníkov týchto akcií ťažko zistiť – časť výsadkov nie je podchytená, resp. dokumentácia bádateľovi je neprístupná. Jeden z prameňov uvádza, že zo ZSSR v rokoch 1941 – 1945 bolo vykonaných 130 operácií, ktorých sa zúčastnilo 816 ľudí.⁴

Kým výsadky organizované Zvláštnou skupinou D 2. oddelenia čs. MNO v Londýne boli zložené výlučne z československých občanov, príslušníkov čs. zahraničnej armády, potom do špeciálnych operácií zo Sovietskeho zväzu okrem sovietskych príslušníkov boli zapojení aj občania bývalého Československa, ktorí nemuseli byť príslušníkmi čs. zahraničnej armády. Po celý čas vojny sovietske spravodajské organizácie disponovali početnou skupinou československých občanov, ktorých nedali k dispozícii čs. vojenskej správe a využívali ich na svoje ciele. Pozoruhodný je najmä vysoký počet čs. občanov slovenskej a ukrajinskej národnosti zo Slovenska a Maďarskom okupovanej Karpatskej Ukrajiny.

Špeciálne operácie zo ZSSR do priestoru Protektorátu Čechy a Morava, na Slovensko a do okupovaných častí rozbitého Česko-Slovenska (t. j. Karpatskej Ukrajiny, Maďarskom obsadených oblastí južného a východného Slovenska, česko-nemeckého pohraničia, ktoré Mní-

¹BENČÍK, A. a kol.: Partyzánske hnutie v Československu za druhej svetovej vojny. Praha: Naše vojsko, 1961; GEBHART, J. – ŠIMOŤEK, J.: Partizáni v Československu 1941 – 1945. Bratislava: Pravda; Praha: Naše vojsko 1984.

²KOUBEK, J.: Tichá fronta. Praha: Naše vojsko; ČSPB, 1985.

³ŠOLC, J.: Československá spravodajská skupina v SSSR (duben – červen 1941). In: Historie a vojenství, roč. 46, 1997, č. 5, s. 53 – 72. ŠOLC, J.: Padáky nad Slovenskem. Praha: ARES, 1997.

⁴ŠOLC, J.: Ve službách prezidenta. Praha: Vyšehrad, 1994, s. 186.

chovskou dohodou pripadli Veľkonemeckej ríši) sa za druhej svetovej vojny uskutočnili v troch viac-menej ostro ohraničených obdobiach.⁵

Prvá vlna špeciálnych operácií prebehla po napadnutí Sovietskeho zväzu Nemeckom v roku 1941. Sovietske velenie vtedy programovo začalo organizovať spravodajské prenikanie a diverzné narušenie nemeckého zápolia. Orgány KI prostredníctvom politických emisárov – parašutistov dopravovali do okupovaných krajín svoje inštrukcie na vyvolanie a aktivizáciu domáceho odboja. V tejto etape sa uskutočnilo niekoľko spoločných operácií ČsVM a NKVD, ktoré smerovali na územie celého bývalého Československa.

Obavy z prílišného sovietskeho vplyvu na domáci odboj, no najmä faktický neúspech prvej rozsiahlej výsadkovej akcie v auguste 1941 viedli politické i vojenské vedenie čs. odboja v Londýne k žiadosti zastaviť špeciálne operácie (memorandum o sabotážach a parašutistoch, ktoré plk. Heliodor Píka odovzdal 7. októbra 1941 ľudovému komisárovi vnútra Berijovi). Naopak, v máji 1941 sa začal výcvik čs. parašutistov vo Veľkej Británii. To – okrem iného – priviedlo sovietsku stranu k rozhodnutiu postupovať pri realizácii vlastného programu bez oficiálnej čs. účasti.

Druhá vlna v rokoch 1942 a 1943 je charakteristická najmä tým, že pri špeciálnych operáciách postupovali sovietske orgány úplne samostatne. Sovietska strana mala vlastný program spravodajského prenikania do českých krajín a na Slovensko a realizovala ho bez vedomia a súhlasu II. odboru československého MNO v Londýne. Takto postupovala až do roku 1944 a najmä NKVD pred čs. orgánmi utajoval poznatky z týchto operácií. V sporadických špeciálnych operáciách sa angažovali iba Exekutíva KI, moskovské vedenie KSC a sovietske spravodajské orgány vysielaním emisárov, inštruktorov a spravodajcov. Priestorové ťažisko výsadkov bolo na Slovensku a Karpatskej Ukrajine. Hlavnou úlohou bola spravodajská, diverzná a sabotážna činnosť v nemeckom tyle a formovanie partizánskeho hnutia pod velením sovietskych dôstojníkov.

Špeciálnym operáciám venovali mimoriadnu pozornosť počas návštevy Dr. E. Beneša v Moskve koncom roku 1943, keď rokoval nielen s J. V. Stalinom, ale aj s členmi moskovského vedenia KSC. Československé a sovietske zástoje z hľadiska cieľov odboja neboli nikdy totožné; rozchádzali sa najmä v chápaní cieľov partizánskeho hnutia. K sovietskej strane, ktorá preferovala partizánsky boj ako najúčinnjšiu pomoc bojujúcej Červenej armáde, sa od roku 1943 plne hlásilo moskovské vedenie KSC. Londýn nakoniec rezignoval a akceptoval skutočnosť, že celý program partizánskych výsadkov prešiel do réžie KSC.

Tretia a najmasívnejšia vlna výsadkov na Slovensko bola spojená so všeobecným vývojom na východnom fronte a prípravou povstania na Slovensku, mala ťažisko v druhej polovici roku 1944 a postupne sa rozširovala do českých krajín aj v roku 1945. Ako nový prvok vystupuje vysielanie zmiešaných organizačných výsadkov, ktoré nahradili vysadzovanie celých partizánskych oddielov. Na ich čele sú už aj slovenskí a českí velitelia. S potrebou informácií o nepriateľovi a jeho možnostiach výrazne vzrástol význam strategickej rozviedky a hlbokého prieskumu.

Celkovo pre túto tému je charakteristická rozdielna terminológia, dobová i súčasná. Z metodologického hľadiska je dôležité, že mechanický prevod do súčasného pojmového aparátu by zmenil podstatu i charakter činnosti výsadkov. Napr. nielen v Červenej armáde, ale aj v čs. vojenských jednotkách v ZSSR a partizánskych zoskupeniach sa používal pojem rozviedka nielen vo význame prieskum, ale aj spravodajstvo – súčasná terminológia striktné sémanticky i obsahovo odlišuje činnosť prieskumných orgánov (získavanie informácií) a spravodajských

---

⁵Porovnaj VHA Praha, f. Československá vojenská mise v SSSR, šk. 35, a. j. 271/1/35. Plk. gšt. Jan Pernikář, Parašutisté z východu; tiež ŠOLC, J., ref 4, 1994, s. 175 – 188, ŠOLC, J.: Z československo-sovietskych vzťahov na spravodajskom fronte v rokoch 1939 – 1941. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania 5. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 1980, s. 5 – 37.

orgánov (spracovanie informácií). Podobne sa odlišujú dobové a súčasné pomenovania jednotlivých orgánov (strategická rozviedka – strategický prieskum; spravodajský výsadok – prieskumný výsadok, skupina špeciálneho určenia a pod.). Pochopiteľne organizačná štruktúra spravodajských a prieskumných orgánov počas druhej svetovej vojny bola výrazne odlišná. Ďalšiu veľkú skupinu odlišných pojmov tvorí napr. výsadková skupina – desant – výsadok, ktoré vtedy mali nielen iný význam, ale aj organizáciu a poslanie ako súčasné adekvátne orgány.

Sme si vedomí – najmä po rozdelení ČSFR a zániku československého občianstva – zložitosti otázky, ktorého z aktérov označiť za Slováka. Národnostne zmiešané oblasti východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi tento problém ešte komplikovali. Preto v tomto špecifickom prípade preferujeme politický princíp pred etnickým chápaním národa.

1. IDEOVO-POLITICKÉ VÝCHODISKÁ ŠPECIÁLNYCH OPERÁCIÍ ZO ZSSR DO ČESKOSLOVENSKA

Doktrínálne predstavy o obrane medzivojnového Československa sa opierali o tézu, že republika sa môže ubrániť len za predpokladu fungujúceho spojeneckého systému a vonkajších záruk existencie štátu. Proti silnejúcemu nebezpečenstvu z nacistického Nemecka čs. zahraničná politika hľadala oporu v upevnení tzv. Malej dohody a spojeneckých zväzkov s Francúzskom, posilnených spojeneckou zmluvou so Sovietskym zväzom v roku 1935. Celkové zlepšenie československo-sovietskych vzťahov sa pozitívne odrazilo tak vo vojenskej, ako i spravodajskej spolupráci.

Prvé kroky v tejto oblasti však eliminovali výsledky mníchovskej konferencie, rýchly následný rozpad Česko-Slovenska, sovietsko-nemecký pakt o neútočení z 23. augusta 1939 a ich dôsledky. ZSSR zatvorilo čs. vyslanectvo a uznalo samostatný slovenský štát. Taktiež kontroverzné hodnotenie charakteru vojny Kominternou viedlo k rozkolu v domácom i zahraničnom odboji medzi komunistami a občianskymi skupinami, ako aj prudkému ochladeniu vzťahov k Sovietskemu zväzu. Táto kríza československo-sovietskych vzťahov kulminovala v zime 1939 – 1940, a pochopiteľne sa odrážala aj v oblasti spravodajskej a vojenskej. Napriek tomu už od Mníchova sa sovietske spravodajské služby pokúšali systematicky zintenzívniť budovanie svojich spravodajských sietí, resp. sa pokúšali získať siete československé. V rodiacej sa predstave sovietskeho stranického a štátneho vedenia o nevyhnutnosti budúceho vojnového konfliktu s Nemeckom, sovietske spravodajské orgány nezostali pasívne a upriamili svoju pozornosť na československé územie ako priestor potenciálnych spravodajských operácií a začali jednak obnovovať, jednak budovať svoju spravodajskú sieť v Protektoráte Čechy a Morava i na Slovensku. A to aj napriek tomu, že ani v roku 1940 platnosť nemecko-sovietskeho paktu nezaznamenala žiadnu zmenu.

Na to sovietska strana využila skutočnosť, že na územie ZSSR utekalo pred nacizmom veľké množstvo – často extrémne – ľavicovo orientovaných ľudí či už v politickej emigrácii, alebo v radoch tzv. Východnej skupiny čs. armády v ZSSR. Prvých dobrovoľníkov parašutistov – zdá sa – vybrali ešte v novembri 1939 počas pobytu na jednej z internačných etáp NKVD v Jarmolinciach. Bez ohľadu na postoj čs. emigrácie v Londýne i velenia vojenskej skupiny v Suzdale, z ktorej NKVD od 12. októbra do decembra 1940 izolovalo v Moskve 13 dôstojníkov, začali sovietske spravodajské orgány kontaktovať „rebelujúcich“ hvezdárov v Suzdale. 52 sa ich definitívne oddelilo od skupiny a prihlásilo sa buď do Červenej armády alebo na prácu v ZSSR. Tí sa stali prvým „kádrovým“ zdrojom pre program AROŠ.⁶

⁶RICHTER, K.: Československý odboj na Východě. Praha : FMO, 1992, s. 22 a 26.

Avšak sovietske predstavy boli oveľa širšie a na velenie čs. vojenskej skupiny robili nátlak, aby dalo k dispozícii celú skupinu na špeciálne operácie na území Československa. Pplk. Ludvíka Svobodu NKVD izolovalo v hotelovej izbe a s odvolaním na príkaz ľudového komisára Beriju od neho vyžadovalo písomný súhlas na nasadenie celej skupiny (t. j. asi 80 mužov) ako parašutistov s diverzným poslaním v Protektoráte a na Slovensku. Podobne si NKVD počínalo aj voči Svobodovmu zástupcovi v Suzdali kpt. Ladislavovi Bedřichovi.

Vypuknutie druhej svetovej vojny a následné napadnutie Sovietskeho zväzu Nemeckom, tieto úsilia vystupňovali. Po tom, ako Hitler vydal pokyn na spustenie operácie Barbarossa, to neboli už len Briti, ktorí naliehali na Dr. E. Beneša a čs. exil, aby aktivizovali domáci odboj; ale stále viac naliehala aj sovietska strana. Obširne o tom píše Dr. Benešovi šéf čs. vojenskej misie v ZSSR plk. H. Píka: „Soviety ‚houževnatě žádali, abychom organizovali širokou zpravodajskou síť na území ČSR i na Balkáně, které by mohli sami používat... Po vypuknutí války navrhovali přehodit tyto důstojníky (s početnějšími skupinami) letadlem na naše území k provádění sabotáže, zpravodajství, terorismu...‘“, chceli, aby spravodajská skupina „přešla na Slovensko a zorganizovala zpravodajskou síť...“, Žiadali „vyslat zbytek skupiny pplk. Svobody s posláním zpravodajským a sabotážním na území ČSR...“⁷ atď., atď.

Na druhej strane treba povedať, že čs. exil v Londýne, a najmä, Dr. Eduard Beneš a jeho hlavný spravodajca plk. František Moravec, boli voči spravodajskej spolupráci so ZSSR, ak nie skeptickí, tak veľmi opatrní a podozrievaví a všemožne odďaľovali oficiálny súhlas so spoluprácou. Touto direktívou sa riadila aj tzv. Československá spravodajská skupina v ZSSR, ktorá neverejne pôsobila od apríla do júna 1941.

Reálna situácia v Protektoráte i na Slovensku bola v ostrom protiklade s proklamáciami Beneša o jeho vplyve na domáci odboj, s ktorým – podobne ako komunisti v Protektoráte Čechy a Morava i na Slovensku – stratil v roku 1941 rádiové spojenie. To pochopiteľne znižovalo čs. ambície sedieť na mierovej konferencii medzi víťazmi, a naopak, hnalo západný exil k snahám jednoznačne domáci odboj zapojiť do uskutočnenia svojich plánov.

Približne na začiatku mája 1941 plk. gšt. H. Píka predložil predstaviteľom sovietskej spravodajskej služby všeobecný program činnosti čs. spravodajskej skupiny.⁸ Plán predpokladal, že v záujmových priestoroch Karpatskej Ukrajiny a Slovenska sa vytvorí spravodajská sieť, pomocou ktorej sa podarí preniknúť do ďalších oblastí, najmä na Moravu a do Čiech. Predpokladaná spravodajská sieť zahŕňovala (na Slovensku a Karpatskej Ukrajiny) priemyselné a dopravné centrá ako Bratislava, Dubnica n/Váhom, Prešov, Užhorod, Chust a Jasina. Bol to maximalistický plán a na začiatku mája 1941 chýbali na jeho realizáciu takmer všetky predpoklady. Plnú kontrolu nad všetkými aspektmi operácií si mala ponechať čs. strana.

Nie je preto až také prekvapujúce, že sovietske vedenie, ktoré, najmä v českom priestore, nemalo plne fungujúcu spravodajskú expozitúru, nečakalo na dohodu a vyvinulo tu vlastnú a samostatnú iniciatívu bez ohľadu na čs. orgány a ich názory a stanoviská. To pochopiteľne rýchlo zistili aj čs. orgány.⁹

Rovnako, ako sa Beneš usiloval uplatniť rozhodujúci vplyv na domáci odboj (najmä český, ale pochopiteľne aj slovenský), usilovali sa aj sovietske spravodajské orgány ovplyvňovať čes-

⁷VHA Praha, f. ČSVM-SSSR, šk. 10, zl. 3.

⁸Najaktuálnejšou úlohou čs. vojenskej misie v ZSSR na poli spravodajskej spolupráce na začiatku júna 1941 bolo zriadenie predsunutej agentúrnej ústredne (PAÚ) v západnom sovietskom pohraničí, a z nej vybudovať ilegálne spojenie na Karpatskú Ukrajinu a Slovensko. Avšak napadnutie ZSSR túto činnosť prerušilo. Podrobnejšie pozri ŠOLC, ref 3, s. 57 – 61.

⁹Pplk. F. Hieke-Stoj 3. októbra 1941 sa o tom zmieňuje v liste plk. F. Moravcovi: „Je zřejmé – a na to máme celou řadu důkazů – že když (Soviety, pozn. aut.) seznali, že z nás nemohou vytěžit to, co očekávali, ... přikročili k zesilování vlastní samostatné sítě. Po vypuknutí války ... svoje akce provedli bez jakéhokolí ohledu na situaci u nás doma a bez ohledu na naše vlastní národní zájmy a potřeby.“ KOKOŠKA, S.: Československo-sovětská zpravodajská spolupráce v letech 1936 – 1941. In: Historie a vojenství, roč. 46, 1997, č. 5, příl. 2, s. 51.

ké a slovenské odbojové organizácie v duchu svojich strategických politických i vojenských cieľov. K ich samostatným akciám okrem toho viedli aj ďalšie okolnosti: väčšina českých zbraní – a to protektorátny priemysel predstavoval tretinu zbrojnej produkcie všetkých okupovaných území – putovala na východný front, kde priamo bojovali dve slovenské divízie; nielen slovenský štát, ale aj Hácha a protektorátna vláda otvorene kolaborovali s nacistickým Nemeckom. O neochote a zdržanlivosti Beneša a čs. exilových spravodajských orgánov pri spolupráci so sovietskou stranou už bola reč. Sovietom tak zostal jediný partner – moskovské vedenie KSČ, ochotný naplno sa zapojiť do naplňovania sovietskych záujmov a predstáv a do realizácie ich cieľov. Všetky sovietske spravodajské služby to využili vo vrchovatej miere.

2. VÝBER A PRÍPRAVA PRÍSLUŠNÍKOV VÝSADKOVÝCH SKUPÍN

S vyhľadávaním, výberom a prípravou ľudí najmä pre spravodajské úlohy začali sovietske orgány ešte pred vstupom ZSSR do vojny, resp. okamžite po tom, čo Wehrmacht prekročil hranice. Ako informuje škpt. Jan Krček v svojej správe o čs. legiáne v Poľsku,¹⁰ už 8. októbra 1939 prišla do Kamenca Podolského z Moskvy komisia (Orlov, Krylov, Červinková), aby prerokovala formality odchodu jednotky zo Sovietskeho zväzu. Súčasne Orlov hovoril s každým vojakom osobitne. Pri tejto príležitosti boli NKVD pravdepodobne kontaktovaní prví siedmi príslušníci: Ján Polanský, Jiří Calaš a tzv. Seluckého skupina (Radoslav Selucký, Jan Vycpálek, Jaroslav Lonek, Miroslav Hůla a Václav Bobák), ktorí na prelome rokov 1939 a 1940 bez vedomia velenia skupiny túto opustili, alebo z nej boli vylúčení a vstúpili do služieb NKVD.

Bokom týchto snáh neostala ani Komunistická internacionála. Na prelome 20. a 30. rokov vznikla v Moskve Leninská škola Kominterny, resp. Leninská škola Komsomolu, ktoré pripravovali svojich absolventov aj na spravodajsko-diverzné, bojové a ideologicko-organizačné úlohy v krajinách ich pôvodu. Ovládali šifrovanie a rádiostanice. V bojovej časti boli vycvičení pre velenie na stupni rota.

Výkonný výbor Komunistickej internacionály (ďalej len EKI) navrhol Všeruskej komunistickej strane (boľševikov) (ďalej len VKS/b/) a sovietskej vláde, aby sa v brigáde osobitného určenia, ktorá sa formovala v Moskve v kooperácii KI, NKVD a spravodajského oddelenia GŠ už od júna 1941, postavil špeciálny internacionálny pluk.¹¹ EKI zamýšľala do pluku zoskupiť všetkých komunistických emigrantov rôznych národností, ktorí žili v ZSSR. Brigáda mala mať okolo 10 000 príslušníkov a plniť dve hlavné úlohy – po prvé brániť Moskvu, po druhé vytvoriť rezervoár síl na osobitné operácie v tyľe nemeckých vojsk. Návrh bol schválený.

Samostatná motostrelecká brigáda zvláštneho určenia, ako znel plný oficiálny názov útvaru, postupne dosiahla hodnotu štyroch plukov. Prvý internacionálny pluk – okrem účasti v bitke pri Moskve – sa od prvých dní postupne pripravoval aj na plnenie svojich špecifických úloh: zabezpečiť všestrannú prípravu skupín bojovníkov rovnakej národnosti a ich vysielanie do okupovaných krajín, vrátane Československa. Tri pluky boli sformované zo sovietskych štátnych, stranických a komsomolských funkcionárov, príslušníkov vojenskej rozviedky a kontrarozviedky, športovcov klubu Dynamo. Aj keď nemáme k dispozícii žiadne dokumenty, ktoré by verifikovali túto hypotézu, môžeme s určitou pravdepodobnosťou predpokladať, že v nej boli aj Česi a Slováci, a že prvé skupiny do Čiech a na Slovensko, vysadené v druhej polo-

¹⁰Zpráva škpt. Jana Krčka o československém legiáne v Polsku. In: Historie a vojenství, roč. 42, 1993, č. 2, s. 149 – 150.

¹¹Pozri VINAROV, I.: Na tajnom fronte. Bratislava : Pravda, 1985.

vici roku 1941 a v prvej polovici roku 1942, sa regrutovali aj z príslušníkov internacionálneho pluku.

Prvoradou úlohou brigády bola obrana Moskvy, avšak velenie brigády trvalo venovalo pozornosť aj druhej úlohe: zväčšiť počet príslušníkov a vytvoriť hlavnú základňu na prípravu a vysielanie prieskumných a sabotážnych skupín do tyla nepriateľa, vytvoriť centrum pre organizáciu, podporu, rozvoj a koordináciu partizánskeho hnutia v okupovaných oblastiach.

Osobitné úlohy, ktorá brigáda dostala od KI a ÚV VKS(b), boli fakticky úlohami na aktívnu, útočnú partizánsku vojnu. Prvé išli bulharské skupiny (dve ponorky a 5 paraskupín), v decembri 1941 a v januári 1942 bolo pri Varšave vysadených niekoľko skupín Poliakov. Po nich nasledovali Juhoslovania, Česi, Slováci, Rakúšania, Rumuni, Maďari. Koncom roku 1941 sa z poľských príslušníkov pluku vytvorila samostatná národná brigáda pod velením generála Karola Swierczewskiego.

Kominterna využívala výcvikových zariadení NKVD a útvarov OSNAZ (zvláštneho určenia) v Smolenskej oblasti pre prípravu svojich kádrov už od roku 1939. Od februára 1941 tu bol tiež dislokovaný 212. letecký pluk zvláštneho určenia.

Základňu pre výber výsadkových skupín Ludového komisariátu obrany a NKVD v tom čase predstavoval zvyšok tzv. Poľského legiónu, resp. „Čs. vojenskej skupiny – východnej“, internovanej v tábore Ludového komisariátu vnútra v suzdalskom kláštore, a niektorí z preverených politických emigrantov, najmä komunistov, ktorí prešli do Sovietskeho zväzu. A to napriek tomu, že politická emigrácia a vojenská skupina sa na prelome rokov 1939 a 1940 úplne rozišli a v samotnej vojenskej skupine sa vyostрили názorové pozície do krajných polôh antikomunizmu, resp. sektárstva. Niekoľko desiatok vojakov sa postavilo proti odchodu do Francúzska, proti časti dôstojníkov, ktorých označili ako nositeľov antisemitizmu, nacionalizmu, antidemokratizmu či priam fašizmu. Avšak nikto z nich – až na mizivé výnimky – vtedy Sovietsky zväz nepoznal z vlastnej skúsenosti, nič nevedel o deformáciách spôsobených stalinským kultom osobnosti, o zvláštnej berijovskej mocenskej byrokracie, o pracovných táboroch NKVD... Jedinú alternatívu fašizmu vtedy videli v Sovietskom zväze – buď sa vrátiť s jeho pomocou, alebo sa nevrátiť vôbec.

Prví tzv. hviezdári odišli do špeciálnej prípravy ešte z tábora v Orankách. Na druhý deň po nacistickom útoku na ZSSR 35 ľavicovo orientovaných z celkového počtu 67 príslušníkov čs. vojenskej skupiny, ktorí odmietli odísť na Západ, si podalo hromadnú žiadosť o zaradenie do Červenej armády.

Trocha iné svedectvo podáva príslušník suzdalskej skupiny Oldřich Kvapil: „Zůstal jsem nakonec v Sovětském svazu. Jako voják jsem dostal rozkaz, jako voják jsem ho – a velmi rád – poslechl. Kdo nás vybíral, nevím. Nemohl mi to ani po válce přesně říci náš tehdejší velitel, soudruh Svoboda. Řekl mi jen, že na výběru se podílely orgány naše a vyjadřovaly se k němu i orgány sovětské. Byla nás necelá stovka. Nevím přesně, s jakým cílem byl prováděn první výběr. Víím ale, že jsem v lednu roku čtyřicátého prvního podepisoval prohlášení o tom, že se dávám k dispozici k plnění zvláštních úkolů na území okupované vlasti. První skupina z našich řad odletěla na území vlasti brzy po vypuknutí války.“¹²

Tak bolo možné už na začiatku júla 1941 v ZSSR z československých občanov sformovať prvé dve výsadkové skupiny; jedna bola určená na Moravu a druhá na Slovensko. V každom prípade zo suzdalskej skupiny ešte v auguste a v septembri 1941 bolo 24 tzv. hviezdárov vysadených na územie bývalého Československa.¹³

¹²KVAPIL, O.: Přátelství. In: Dukla večne živá 4. Košice : Dukelské múzeum Svidník – Východoslovenské vydavateľstvo, 1982, s. 114.

¹³Archiv Ministerstva vnitra České republiky Praha, f. 302-36-1 Píkovy zprávy z SSSR (ZOE 5095a/42) z 7. a 8. 4. 1942.

Vhodných ľudí si Komunistická internacionála, KSC, ústredná vojenská spravodajská služba GRU, NKVD a NKGB¹⁴ vyberali aj zo zakarpatských Ukrajincov, ktorí boli za nelegálny prechod sovietskej hranice internovaní v lágroch NKVD. Pre nich prihlásenie sa za československého občana a vstup do čs. vojenskej jednotky boli jedinou cestou z lágra. Výber prebiehal aj v antifašistickej škole pri zajateckom tábore číslo 27 v Krasnogorsku a určite i v ďalších táboroch.¹⁵ Napríklad len Erich Kulka uvádza zajatecké tábory Volosnica, Chrenovoje, Nový Oskol, Davidovka a Svinojitel vo Voronežskej oblasti, Bajkalstroj v Čeljabinskej oblasti, tábory čís. 72 na Urale, čís. 81 v Usmani, zvláštny tábor čís. 24 v Krasnogorsku pri Moskve, Zaslava pri Kamenci Podolskom, Stanislav a iné. Neúplný zoznam čs. občanov internovaných v ZSSR, zostavený v Buzuluku na základe poznatkov z 29 táborov nútených prác, obsahoval najmenej 20 000 mien.¹⁶

Dňa 3. januára 1942 Štátny výbor obrany ZSSR schválil amnestiu internovaných čs. občanov a NKVD bolo nariadené oslobodiť čs. občanov väznených na území ZSSR (pokiaľ neboli podozriví zo špionáže). Por. Patrus uviedol, že na prelome rokov 1942/1943 prišlo z lágrov do čs. vojenskej jednotky asi 2 700 mužov.¹⁷ Po preradení do špeciálnych operácií to zväčša boli už skúsení bojovníci – napr. V. Rusin, V. Kučeravý a I. Lenišinec bojovali už pri Sokolove.

Zakarpatských Ukrajincov a Slovákov z československých vojenských jednotiek v ZSSR využívali – najmä po priblížení sa k čs. hranici z roku 1937 – orgány prieskumu jednotlivých frontov, armád a ich zväzkov. Regrutovali sa najmä z utečencov z území obsadených Maďarskom. Masový prechod hranice do Sovietskeho zväzu bol jednou z foriem protifašistického odporu. Najväčší počet prebehlíkov bol na prelome rokov 1939/1940. Uvádza sa, že krátko po okupácii prešlo hranicu od 15 000 do 50 000 ľudí.¹⁸ V rokoch 1941 – 1944 to boli hlavne mladí muži, ktorí utekali pred službou v maďarskej armáde na východnom fronte. K nim sa z rovnakého dôvodu pridávali tiež zakarpatskí Ukrajinci z tzv. Priašivščiny – teda z územia Slovenského štátu.

Mnohí Zakarpatskí Ukrajinci však neboli z táborov NKVD prepustení – sovietske orgány ich označili za maďarských štátnych príslušníkov. NKVD i Komunistická internacionála sa pokúšali prepúšťať brzdíť, pretože podľa nich predstavovali „element protibolševický a vyložené československý“¹⁹ a pokúšali sa ich využiť vo vlastný prospech, ako svedčí depeša plk. H. Píku gen. S. Ingrovi a dr. E. Benešovi do Londýna:²⁰ „GPU potrebuje na diverzantské (parašutistické) účely príslušníkov z ČSR a rezervuje na tieto účely ešte rad internovaných ľudí, zajatcov i osôb na slobode.“ Väčšia vlna prepúšťania začala až na začiatku roku 1943, avšak ako uvádza Ivan Komárnický vo svojej spomienke,²¹ ešte na jeseň 1942 sprevádzal skupiny

¹⁴Spravodajské a bezpečnostné orgány boli od začiatku vojny niekoľkokrát reorganizované. Naviac informácie o ich štruktúre, úlohách a kádrom obsadení dodnes patria k najtajovanejším. Preto ich označenia uvedené v práci nebudú vždy presné. NKVD prešlo rozsiahlou reorganizáciou už v roku 1934, vo februári 1941 bolo z NKVD vyčlenené NKGB, avšak už 30. 7. 1941 sa opäť spojili pod hlavičkou NKVD ... V apríli 1943 boli zvláštne oddelenia NKVD vyňaté z podriadenosti armády a premenené na osobitú protišpionážnu organizáciu SMERŠ podriadenú prostredníctvom ľudového komisariátu obrany priamo Štátnemu výboru obrany. Aj SMERŠ vysielal vlastné paraskupiny. NKVD venovala pozornosť partizánskemu hnutiu od leta 1941. Neskôr sa sformovalo samostatné partizánske oddelenie NKVD.

¹⁵Napr. Volosnica, Chrenovoje, Balkajstroj v Čeljabinskej oblasti, Nový Oskol, Davidovka, Svinojitel vo Voronežskej oblasti, tábory čís. 27, 188, osobitný tábor čís. 24 v Krasnogorsku v Moskovskej oblasti a i.

¹⁶Pozri RICHTER, K. – BENČÍK, A.: Kdo byl generál Píka. Brno : Doplněk, 1997; tiež ŠOLC, ref 3, č. 5 a i.

¹⁷VANAT, I.: Zakarpatski ukrajinci v čechoslovačkomu vojsku v SRSR. In: Šljach do volí. Cesta k slobode. Prešov : SPN; Odbor ukrajinskej literatúry, 1966, s. 188.

¹⁸Tamže, s. 186.

¹⁹Pozri RICHTER, A. – BENČÍK, A.: ref 16, s. 161.

²⁰Tamže, s. 165.

²¹KOMARNICKÝ, I.: Spomienky z boja proti fašizmu v druhej svetovej vojne na Východnom fronte a v Slovenskom národnom povstaní v rokoch 1939 – 1945. Rukopis z roku 1996 vo vlastníctve autora, s. 29. I. Komárnický hovorí o 2000 ľuďoch; porovnaj s údajmi Patrusa.

čs. občanov z kazašského mesta Džambul do Buzuluku k náhradnému útvaru, prevažne zakarpatských Ukrajincov. Vstup do čs. vojenskej jednotky bol jedinečnou a často jedinou šancou na záchranu. Podobné riešenie prijali aj zajatci, ktorí k čs. jednotke prešli v auguste 1944 z maďarských pracovných táborov.

Sovietske orgány si vyberali v zajateckých táboroch aj zo slovenských vojakov, ktorí prebehli na sovietsku stranu či padli do zajatia, resp. tých čs. občanov z obsadených území Sudet a južného Slovenska, ktorí boli prinútení nastúpiť do nemeckej, resp. maďarskej armády.

Armina Grünvalda²² vyslalo ministerstvo obrany ZSSR z poverenia moskovského vedenia KSČ do zajateckých táborov na Urale, aby tam vybral 50 – 60 zajatcov vhodných na zaradenie do čs. antifašistickej školy, ktorá sa práve zriaďovala v Gorkovskej oblasti. Ďalších zajatcov mal presunúť do zajateckého tábora čí. 27 v Krasnogorsku pri Moskve, kde sa konala štvormesačná antifašistická škola a kde boli sústredení dobrovoľníci, ktorí prebehli zo slovenskej armády. Preveroval ich národnú a politickú spoľahlivosť a približne 300 z nich predstavovalo prvý doplnok pre čs. vojenskú jednotku.

Dňa 1. decembra 1943 bol A. Grünvald odoslaný do Voronežskej oblasti, kde bol internáčný tábor pre slovenských vojakov, ktorí prebehli pri Melitopole k Červenej armáde. 29. decembra vydali známe Prevolanie k slovenskému národu a armáde a stali sa jadrom 2. čs. paradasantnej brigády, z ktorej sa regrutoval káder pre rotu osobitných úloh spojenú so špeciálnymi operáciami.

Pre spravodajské výsadky a skupiny diaľkového alebo hĺbkového prieskumu – najmä v roku 1945 – si niekoľko desiatok príslušníkov 1. československého armádneho zboru v ZSSR (ďalej len 1. ČSAZ) vyžiadali štáby partizánskeho hnutia 1., 2., 4., ba aj 3. ukrajinského frontu a oddelenia rozviedky uvedených frontov. Frekventanti prípravných kurzov – pokiaľ sa vôbec nejaké konali – sa regrutovali prevažne zo slovenských príslušníkov 1. ČSAZ.

Osobitnú kapitolu spravodajských výsadek zo Sovietskeho zväzu počas druhej svetovej vojny predstavuje činnosť Československej vojenskej misie v ZSSR, menovite jej náčelníka gen. Heliodora Píku.²³ Ten už niekedy v máji 1941 predložil sovietskym spravodajským orgánom vlastný program činnosti čs. spravodajskej skupiny. Všeobecne chcel na Karpatskej Ukrajine a Slovensku vybudovať spravodajskú sieť a jej pomocou preniknúť do ďalších záujmových priestorov, najmä do Protektorátu Čechy a Morava, do Generálneho governmentu na území bývalého Poľska, do Maďarska, na Balkán i do Nemecka. Z pochopiteľných dôvodov si aj ČsVM vyberala spomedzi príslušníkov Svobodovej skupiny, resp. neskôr z vojakov čs. vojenských jednotiek v ZSSR.

Sovietske spravodajské orgány, Kominternu – a v jej rámci aj KSČ, zriadili na prípravu vybraných ľudí celý rad škôl. Príprava bola diferencovaná podľa úlohy, krajiny určenia a podľa funkcií vo vnútri výsadky.

Politickí emisári KI a KSČ absolvovali osobitý výcvik, ktorý sa spravidla začínal zaradením do „Leninskej školy Komunistickej internacionály“ v Moskve a po evakuácii štátnych a stranických orgánov v obci Kušnarenkovo neďaleko od Ufy. Prvými, ktorí prešli takou prípravou, boli straníckí funkcionári. Medzi nich patrili napr. Jan Harus, Miroslav Pich-Tůma, Augustin Schramm, Josef Hečko, Josef Altrichter, Dragutin Šmidke a ďalší, s ktorými sa počítalo, že budú vysadení na území bývalého Československa. Vybraný káder poslucháčov bol po niekoľkých mesiacoch odtiaľ prevedený do vyššieho typu školy, ktorá bola umiestnená v lesnom zámočku neďaleko sovchozu Nagornaja pri Moskve. Tu boli frekventanti v starostlivosti zahraničného oddelenia VKS(b) pripravovaní na svoje poslanie. Potvrďuje to aj Václav Kopecký: „My (t. j. moskovské vedenie KSČ – pozn. O. V.) jsme v Moskvě a po evakuaci z Moskvy do Ufy v tomto baškirkém městě připravovali celou řadu soudruhů k vyslání domů

²²GRÜNVALD, A.: Spomienka na pobyt počas vojny v ZSSR. In: Príspevky k dejinám KSČ, 1966, č. 4, s. 567 – 573.

²³Pozri RICHTER, K. – BENČÍK, ref 16; tiež ŠOLC, ref 3, č. 5 a i.

pro posílení ilegálního vedení strany. Soudruzi byli připravováni ve zvláštních kurzech, v nichž se cvičili i ve skoku s padákem.“²⁴

K prvním absolventom prípravy v špionážnej škole NKVD na Leninských horách v rámci programu AROŠ patrili prevažne českí komunisti – „hviezdári“, vylúčení z čs. vojenskej skupiny v ZSSR: Jan Restl, Josef Vodička, Eduard Janošec, Ferdinand Čihánek (vysadení 30. 8. 1941 pri Sepialowe 75 km východne od Varšavy), Vilém Janota a Josef Lejsek (vysadení 31. 8. 1941 tri kilometre južne od poľského Kazanova), resp. Josef Procházka, Karel Hovůrka, Rudolf Koloničný (vysadení 2. 9. 1941 tiež pri Kazanove). Výsadky jednotlivých spravodajských vln, ktoré plnili úlohy Generálneho štábu Červenej armády sa pripravovali vo výcvikových strediskách v okolí Moskvy – v Schodnom, v Bykove a i. Príprava prvej skupiny Slovákov a Čechov, vrátane paradiverzného kurzu, sa začala 15. júla 1941, keď 12 slovenských a 9 českých dobrovoľníkov programu „Aroš“ previezli do Moskvy a odtiaľ do bývalej vily maršala Tučačevského v rekreačnom stredisku Schodnoje. Praktický výcvik absolvovali spoločne s asi stovkou Rumunov, Maďarov, Juhoslovanov, Poliakov a Nemcov. Osobitnú prípravu absolvoval Ing. Andrej Kaboš, vysadený taktiež v okupovanom Poľsku 10. augusta 1941.

Obsahom teoretickej a praktickej prípravy boli zásady vojenskej topografie a orientácie v teréne, získavania informácií, šifrovania správ a obsluhy rádiových staníc, pochopiteľne streľba a ďalej základy práce s výbušninami, trhavinami a zápalnými látkami, ako ich získať a ako z nich pripravovať výbušné zariadenia.

Okrem spoločného výcviku absolvovali ešte výberový špeciálny zdokonaľovací výcvik podľa predpokladanej špecializácie a služobného zaradenia. Toto sa však udialo už v Pavlovskej Slobode, kde boli zostavené jednotlivé skupiny.²⁵

Výcvik ďalších osôb vybraných do rôznych desantov prebiehal okrem okolia Moskvy, kam boli zväčša sústredené špeciálne kurzy (šifrovania, niektorých radistov a pod.) aj v iných mestách, napr. v Abramove, Stanislavove, Novochopersku, Lívove, a inde. Jeden z príslušníkov výsadku NKVD napríklad absolvoval v Charkove 7-týždňovú spravodajskú prípravu, 2-mesačný diverzný kurz, 3 týždne sa učil boju zblízka a potom absolvoval ešte výsadkový kurz.

Niektorí jednotlivci (radisti – rezidenti) absolvovali dlhodobú prípravu v Ústrednej spravodajskej škole či Ústrednej škole veliteľov Generálneho štábu Červenej armády v Moskve. Školu (hlavnej správy rozviedky) generálneho štábu Červenej armády napríklad absolvoval Ján Lazar, po neúspechu programu AROŠ vysadený v marci 1943 na Slovensku. Napr. školenie radistu rezidenta pre strategickú rozviedku trvalo 6 mesiacov a príprava sa skladala z predmetov: úvod do spravodajskej služby, sebaobrana a boj zblízka, streľba, topografia a orientácia v teréne, organizácia bezpečnostného, správneho a hospodárskeho aparátu tretej ríše, výsadková príprava, spojovacia príprava, „a mnoho špeciálnych predmetov“. Záverečné cvičenie prebehlo v uliciach Moskvy. Po skúškach, pred odchodom do akcie, frekventant, ktorému bola prepožičaná dôstojnícka hodnosť v Červenej armáde, strávil v meste ešte krátku dovolenku.

Výsadky Čs. vojenskej misie v ZSSR sa spočiatku tiež regrutovali z dobrovoľníkov zvyšku čs. jednotky v Suzdale, ktorí sa približne v rovnakom čase prihlásili pracovníkom ČsVM v ZSSR. Výber a prípravu viedol pplk. František Hieke-Stoj za výdatnej pomoci sovietskych orgánov. Kurz sa začal v moskovskom hoteli Metropol a zo skupiny frekventantov bol vybraný sedemlenný spravodajsko-diverzný výsadok s označením S-1.

Príprava obsahovala: výcvik v sabotážnej a diverznej činnosti, spravodajstvo, všeobecné zásady spojenia, šifrovania a dešifrovania, čítanie a kreslenie máp, orientácia v teréne, výcvik v streľbe a hádzaní ručných granátov, výsadkový výcvik, vyhľadávanie a vytyčovanie výsadkových plôch.

²⁴KOPECKÝ, V.: KSČ a ČSR. Praha : SNPL, 1960, s. 309.

²⁵BENČÍK, A. – KURAL, V.: Zpravodajové generála Píky a ti druzí. Merkur, Praha 1991, s. 45; tiež ŠOLC, ref 5, s. 18 – 19.

Neskôr boli „lazutčiki“ vyberaní z príslušníkov 1. ČSAZ a ich prípravu v rámci Čs. vojenskej misie organizoval pplk. J. Pernikáf. Ich poslanie bolo prevažne spravodajské.

Dôležitú súčasť prípravy každej operácie predstavovali technické otázky. Na výsadkové operácie boli vhodné jedine dlhé (teda zimné) noci, ktoré poskytovali dostatok času na návrat. Vzhľadom na nutnú kombináciu priaznivej fázy Mesiaca (t. j. novolunie) a priaznivého počasia na to, aby pilot mohol zrakom rozoznať cieľovú plochu, bolo optimálne lietať len päť dní v mesiaci za predpokladu, že priaznivé počasie bude nielen v mieste štartu, ale aj v cieľovej oblasti.

Zvlášťne operácie vyžadovali aj vhodné lietadlá s dostatočným doletom; také však na začiatku chýbali nielen spravodajským organizáciám v ZSSR, ale aj SOE vo Veľkej Británii. Napr. SOE pred rokom 1943 nemala na špeciálne operácie viac ako šesť lietadiel s dlhým doletom²⁶ a Sovieti svoje stroje upravovali.

V prvom období druhej svetovej vojny preto došlo k rozdeleniu kompetencií pri realizácii špeciálnych výsadkových operácií: Z Veľkej Británie organizovala a riadila výsadky do Protektorátu Čechy a Moravy Zvláštna skupina D II. oddelenia exilového ministerstva národnej obrany; v ZSSR touto úlohou na územie Zakarpatskej Ukrajiny a Slovenska bola poverená Československá vojenská misia v Moskve po svojom vzniku 2. augusta 1941.

3. VÝSADKY PRVEJ VLNY

Fakticky až do začiatku druhej svetovej vojny sovietska spravodajská služba na prenikanie do nemeckého a maďarského zázemia – a tým aj na Slovensko – dávala prednosť pozemným kanálom a vzdušnú cestu nepoužívala. Po nemeckom útoku na ZSSR vysadzovanie parašutistov a zhadzovanie zbraní, výbušnín a iného materiálu na území bývalého Československa sa naopak stalo hlavným spôsobom destabilizácie nepriateľského tyla.

Už sme povedali, že došlo k renesancii sovietskeho spravodajského záujmu najmä o Protektorát Čechy a Morava. Je to zjavné od novembra roku 1939, keď v Moskve začala príprava piatich mužov, ktorých získalo NKVD z radov internovaných príslušníkov zvyšku Poľského legiónu. Bola to tzv. Seluckého skupina, ktorú tvorili: veliteľ – Radovan Selucký (krycie meno Lis), Václav Bobák (Bredov), Miloslav Hůla (Čáp) – radista, Jaroslav Lonek (Ler) a Jan Vycpálek (Tereza). Počas školenia v Moskve sa k nim pripojili Jiří Calaš a Ján Polanský, ktorí mali plniť podobnú úlohu na Slovensku.

Koncom roka 1939 – v tom čase bola ešte preferovaná pozemná cesta – jednotlivito a v malých skupinách prešli cez Karpatskú Ukrajinu, Slovensko a Moravu do Prahy. To trvalo do konca februára 1940. V prospech rezidenta sovietskej spravodajskej služby Rudolfa I. – Leonida Mochova (ale aj majora Medvedeva), ktorého skutočné meno bolo L.A. Michajlov, vykonávali vojenské spravodajstvo (mali k dispozícii dve vysielачky) až do zatknutia na začiatku marca 1941. Jiří Calaš z Olomouca a bývalý príslušník Poľského legiónu Slováč Ján Polanský²⁷ (nesprávne uvádzaný ako Polomský), ktorí mali plniť rovnaké úlohy na Slovensku v prospech zastupiteľského úradu ZSSR v Bratislave. Avšak už v čase od 4. do 9. marca 1941 boli všetci zatknutí a odsúdení na trest smrti.²⁸

²⁶MacDonald, C.: Úder z Londýna. Brno : BB Art, 1996, s. 163.

²⁷Vojak ašpirant Ján Polanský, narodený 15. 8. 1914, príslušník pešieho pluku 4 v Liptovskom Mikuláši, zbehol do Poľska, kde vstúpil do čs. vojenskej jednotky. 31. 5. 1939 bol z tzv. Poľského legiónu vylúčený. 9. septembra 1939 v Jarmolinciach bol opäť zaregistrovaný a „prevzatý sovietskymi úradmi“. VHA Praha, f. PL, kr.1, sign. 1/1 Deník Poľského legiónu a kr. 2, sign. 7/3 Seznam Jarmolince; VHA Trnava, personálie.

²⁸KOKOŠKA, S.: Československo-sovietská spravodajská spolupráca v letech 1936 – 1941. In: Historie a vojenství, roč. 46, 1997, č. 5, s. 46.

Pravdepodobne ako prvý spravodajský výsadok s poslaním na Slovensku v réžii 5. (spravodajskej) správy Ľudového komisariátu obrany ZSSR bol pripravený a vysadený 10. augusta 1941 pri poľskom Przyleku Ing. Andrej Kaboš²⁹ spolu s „Jozefom Novákom“.

V doteraz publikovaných štúdiách a článkoch, ktoré zjavne vychádzali najmä zo súdnych materiálov (výpovede a rozsudok), je zverejnená krycia legenda a nie reálna skutočnosť. To isté sa týka aj údajov z fondu 308 vo VHA Praha. Autor mal možnosť korešpondovať s Ing. A. Kabošom a získal od neho niektoré, dosiaľ nezverejnené, materiály, včítane falošných osobných dokladov, ktoré túto legendu³⁰ uvádzajú na pravú mieru. V odôvodnení uznesenia Generálnej prokuratúry z 1. augusta 1963 sa píše, že vzhľadom na to, že ÚŠB bolo známe, že „je sovietskym parašutistom, a svoje pravé úkoly v žiadnom prípade vyraziť neměl, rozhodl se ... svěst celé vyšetřování na falešnou kolej“. Preto pri vypočúvaní uviedol, že „byl v Moskvě vycvičen k obsluze radiového vysílače, a, že vybaven potřebnými spojovacími prostředky a pomůckami, byl padákem vysazen s úkolem spojit se s vedením komunistické strany na Slovensku a pomáhat mu navázat radiotelegrafické spojení s moskevským vedením strany.“³¹

Napriek mnohým protirečeniam aj v tejto poslednej (autorizovanej) výpovedi je možné zhrnúť misiu Ing. A. Kaboša nasledovne: Po návšteve Václava Kopeckého z moskovského vedenia KSČ v Stalingradskej oblasti prišla na konci roku 1940 komisia, ktorá zisťovala, či má záujem pracovať v spravodajskej službe Ľudového komisariátu obrany. Po kladnom vyjadrení pracoval v okresnom soviete v Kletskej až do januára 1941, keď mu náčelník NKVD v Stalingrade oznámil, že bol vybraný do kurzu v Moskve.

Vo výcvikovom stredisku radistov – vzdialenom asi 40 minút jazdy vlakom od Moskvy – v skupine s ďalšími piatimi frekventantmi z Nemecka a Číny bol vycvičený ako radista v prijímaní a vysielaní a v zostrojovaní vysielačky. Výslovne potvrdil, že by bol pripravovaný na spravodajskú činnosť. V júli 1941 bol preložený do nemeckého oddelenia GRU (5. oddelenie spravodajskej správy Ľudového komisariátu obrany ZSSR).

Keď mal hovoriť o svojom poslaní, zdôraznil, že nebol zbavený záväzku mlčanlivosti; napriek tomu v rozhovore prejavil ochotu poodkryť niektoré doposiaľ nezverejnené okolnosti. V písomnom vyjadrení k autorizácii považoval za nutné zdôrazniť, že nemal žiadne spojenie s moskovským vedením KSČ, bol poverený výlučne úlohami spravodajskej správy ĽKO ZSSR a že všetky údaje o styku s KSČ si vymyslel ako kryciu legendu na odvrátenie pozornosti ÚŠB od vlastných úloh.

„Mojou úlohou bolo po vysadení dopraviť môjho spoločníka zo Slovenska na územie Protektorátu. Jeho meno a úlohu som pochopiteľne nepoznal a ani som sa nevyzvedal. Viem iba

---

²⁹KABOŠ Andrej, Ing., narodený 25. 8. 1912 v Pécsi v Maďarsku, prislúchajúci do Liptovskej Porúbky, okr. Liptovský Mikuláš, Slovák, bez vyznania, otec Ing. Hugo Kaboš, matka dr. Františka Krausová. Absolvoval Vysoké učení technické v Prahe, povoláním súkromný úradník vo firme A. ROZHON, staviteľ v moravskej Ostrave. 160 cm vysoký. Vojenskú prezenčnú službu vykonal v rokoch 1935 – 1937 u 3. ženijného pluku v Komárne. Dohovoril sa rusky, anglicky, francúzsky, nemecky, maďarsky a čiastočne španielsky. Patril k prominentnej štruktúre slovenských komunistických funkcionárov, vytvorenej po vzniku tzv. slovenského štátu. V máji 1939 na Orave prekročil hranice do Poľska a v Katoviciach z poverenia KSČ podchytoval komunisticky orientovaných emigrantov, ktorí nechceli vstúpiť do čs. vojska. Po porážke Poľska získal pomocou Medzinárodnej organizácie na pomoc utečencom štatút politického emigranta a zamestnanie v stalingradskej oblasti. V januári 1941 ho získali pre službu v Červenej armáde. Do 22. 7. 1941 ho v Moskve školiť ako spravodajského dôstojníka a 10. 8. 1941 vysadili v Poľsku v priestore Secemína, pri Wlozsczowe (asi 10 km severovýchodne od Przylky). Asi 20. 8. 1941 prenikol na Slovensko, kde sa legalizoval a zahájil spravodajskú činnosť. Používal krycie meno Andrej Keller. ÚŠB ho odhalila s pomocou brnianskeho gestapa a konfidentov R. Mišutku a J. Kasíka a 10. 12. 1941 ho v Liptovskom Mikuláši zatkla. VHA Praha, f. 308, šk. 119, zl. 12.

³⁰„V auguste 1941 bol lietadlom tajne dopravený na Slovensko, s tým cieľom, aby tu nadviazal styk s ústredným vedením ileg. kom. strany a pomocou vysielačky sa potom spojil s Moskvou, odkiaľ dostane ďalšie pokyny.“ Obžaloba Štátneho zastupiteľstva v Bratislave zo dňa 17. novembra 1943.

³¹Opis uznesenia Generálnej prokuratúry v Prahe SGPt 96/53-86 z 1. 8. 1963 vo vlastníctve autora.

to, že to bol Nemeč a španielsky interbrigadista. Mojím poslaním bolo obnoviť spojenie zo Slovenska do Moskvy a ďalej výlučne spravodajské úlohy, o ktorých nemá zmysel hovoriť.“³²

O mene a osudoch Kabošovho spoločníka sa v literatúre viac špekuluje ako operuje faktmi – neotvoril sa mu padák a zahynul; v nájdených dokladoch mal uvedené meno Josef Novák; volal sa však Josef Dyck, pri zoskoku sa vážne poranil a bol zajatý. Jeho úlohou bolo obnoviť spojenie so skupinou Volod'a – Dědek, atď., atď. K tejto otázke Ing. Kaboš povedal, že výsadek sa uskutočnil v noci na 11. augusta 1941 „nešťastne“ v tzv. Kongresovke (t. j. na území stredného Poľska, ktoré kedysi patrilo cárskemu Rusku). Ako prvý vyskočil Nemeč – videl ho, ako dopadol do lesa; druhý vyskočil A. Kaboš a za ním vyhodili z lietadla nákladný vak s vysielačkou. Zvyšok noci hľadal vysielačku i druhého výsadkára, musel sa však ukryť, keď narazil na osadu a vzbudil pozornosť psov. „Zo svojho stanovišťa v obilnom poli som doobeda počul od lesa ojedinelý výstrel.“ Neskôr, v mestečku Szczekociny, sa dozvedel, že jeho spoločníka, ktorý sa pri zoskoku nešťastne zranil a nebol schopný pohybu, našli mŕtveho.

V priebehu troch dní sa dostal na slovenskú hranicu, ktorú prešiel pri Jordanowe s pašerákmi do Trstenej, odkiaľ vlakom odcestoval do Liptovského Mikuláša. Ubytoval sa u svojej tety a v jej dome tiež zostrojil veľkú vysielačku, ktorú ukryl v dome Václava Vrtáčka vo Vrbici. Avšak spojenie s Moskvou sa mu nepodarilo nadviazať ani za pomoci bývalého radistu čs. armády Rudolfa Horáčka až do ich zatknutia 16. decembra 1942.

Ďalší opis udalostí zodpovedá skutkovej podstate obsiahnutej vo vyšetrovacích spisoch a zdôvodnení rozsudku senátu Krajského súdu v Bratislave z roku 1944, avšak ich líčenie by prekročilo rámec a cieľ tejto práce. Kauza Kaboš – „Novák“ však vyústila do nátlaku Londýna na NKVD, aby zastavil vysielať parašutistov do ČSR.

Ďalšie výsadky mali plniť spravodajské a diverzné úlohy v prospech Hlavnej správy rozvedky Generálneho štábu Červenej armády. Ich príprava prebiehala od 2. júla do 16. augusta 1941 vo výcvikovom stredisku Schodnoje pri Moskve. Výsadky boli uskutočnené v Nemcami okupovanom Poľsku, pretože v tom čase ZSSR nedisponoval lietadlami d'alekého doletu; stávajúce lietadlá jednoducho nad Protektorát Čechy a Morava nedoleteli...³³

Prvá z týchto skupín bola vysadená 31. 8. 1941 asi 75 km východne Varšavy (Sepialow). Tvorili ju bývalí hviezdári Jan Restl (veliteľ), Josef Vodička, Eduard Janošec a Ferdinand Čihánek, získaní v Suzdale sovietskou spravodajskou službou. Všetci okrem Čihánka, ktorý sa stal konfidentom Gestapa, zahynuli.³⁴ 31. augusta 1941 bola z rovnakého lietadla v okrese Radom, v priestore 3 km južne od Kazanova a 1 km severozápadne od Wielgie, vysadená dvojčlenná spravodajská a sabotážna skupina Vilém Janota (veliteľ) a Josef Lejsek. Už 2. septembra ich zatkli v pohraničnej stanici Trzebin. Popravili ich spolu s ostatnými parašutistami 7. mája 1942 v koncentračnom tábore Mauthausen.³⁵

Tretia skupina, zložená takisto výhradne z bývalých príslušníkov čs. východnej skupiny – hviezdárov Josefa Procházku, Karla Hovůrku a Rudolfa Koloničného, bola vysadená so spravodajskými a diverznými úlohami 2. septembra 1941 pri poľskom Kazanove. Kým Procházkovi a Hovůrkovi sa podarilo preniknúť na Moravu, Koloničný bol zadržaný ešte 8. augusta na železničnej stanici v Trstenej.³⁶

³²Autorizovaný prepis magnetofónového záznamu rozhovoru s Ing. A. Kabošom 16. a 20. 1. 1997 vo vlastníctve autora.

³³Ing. Kaboš to v rozhovore 16. 1. 1997 potvrdil: „Z dôvodu, že sa front v tom čase posunul ďalej na východ, nebolo možné použiť lietadlo, ktoré bolo k dispozícii – jednoducho nemalo taký dolet, aby bolo možné splniť úlohu. Preto bolo nutné lietadlo adaptovať na diaľkové lety nad Slovensko, tzn. vymontovať sedadlá a ďalšie zariadenia a na ich miesto zabudovať prídavné palivové nádrže.“ Vysadení boli z amerického dvojmotorového lietadla Douglas DC-3.

³⁴Podrobnejšie VHA Praha, 308-119-19; 308-119-20; 308-119-20a; 308-119-22. Aj do Restelovej skupiny deformovaný výklad zaradil „Josefa Nováka“, ktorému sa neotvoril padák a ktorého mŕtveho našli na mieste výsadku. To viedlo tiež k „úprave“ termínu vysadenia na 10. augusta a formulácii, že o rozdelení českej časti nie sú podrobné informácie.

³⁵VHA Praha, 308-119-17; 308-119-18.

³⁶VHA Praha, 308-119-29.

Kým pre akcie v Protektoráte bolo vybraných vyššie uvedených deväť českých dobrovoľníkov, pre spravodajské akcie programu AROŠ na Slovensku vybrala sovietska štvorčlenná komisia v Suzdale z príslušníkov bývalého tzv. poľského legiónu, resp. Čs. vojenskej skupiny – východnej Karola Zábrodského, Jozefa Máčalku, Gustáva Horvátha, Vojtecha Horvátha, Jána Slámku, Viliama Holécziho, Jána Segeča, Rudolfa Mišutku, Petra Jágrika, Jána Lazara, Rudolfa Matejku a Andreja Hagyariho-Hronského.³⁷

Po skončení výcviku boli rozdelení do skupín. Veliteľom a súčasne radistom I. skupiny bol J. Lazar, jeho zástupcom bol V. Holéczi, a ďalej tu boli R. Matejka a A. Hagyári; v II. skupine boli veliteľ K. Zábrodský, jeho zástupca J. Máčalka a radista G. Horváth; skupinu III tvorili J. Segeč (veliteľ) a V. Horváth; a v poslednej IV. skupine boli R. Mišutka (veliteľ) a P. Jágrík.³⁸

Ihneď po ukončení kurzu všetci odleteli lietadlom cez Moskvu na letisko Brovary pri Kyjeve, odkiaľ boli počnúc 18. augustom 1941 postupne vysadzovaní na Slovensko. Prvé odišli skupiny Aroš IV (18. 8.) a III (20. 8.). V oboch prípadoch sovietski navigátori urobili chybu a namiesto v Malej Fatre, resp. v Liptovských holiach vysadili parašutistov pri Krakove v Generálnom gubernemente. Nebolo to však nič výnimočné – zo 150 skupín určených do ČSR bolo 59 dokázateľne vysadených mimo stanovenú doskovú plochu.³⁹

Jágrík a Mišutka zoskočili medzi Krakovom a Tarnovom 18. 8. 1941. Ich operačný priestor bol v okolí Žiliny a Považskej Bystrice, kde mali plniť nasledovné úlohy: nadviazať spojenie s vedným spravodajskej a diverznej siete na Slovensku, poškodzovať komunikácie, získať informácie o pobyte a pohybe nemeckých vojsk a organizovať partizánske oddiely. Spojenie s ústredňou mali udržiavať prostredníctvom rezidenta Vasila Kapišovského a jeho rádiostanice „Kluženko“. Po zoskoku sa však nestretli. Jágrík sa napokon koncom augusta dostal do rodného Brvníša. Všetky jeho pokusy nadviazať spojenie zlyhali.

R. Mišutka bol krátko po zoskoku bezpečnostnými orgánmi zatknutý a uväznený – nevydržal a vyzradil, že je „ruský parašutista“. Preto ho dopravili na krakovské Gestapo, kde obširne vypovedal. Po prevoze do Brna sa stal agentom Gestapa číslo B-41. Vyzradil, vylákal a Gestapu odovzdal Jágrika, Kapišovského a ďalších odbojových pracovníkov. Existujú isté indície, že do Poľska prišiel už s inštrukciou infiltrovať do čs. jednotky. Na základe jeho výpovedí Gestapo oznámilo mená parašutistov slovenskej Ústredni štátnej bezpečnosti.

20. 8. 1941 boli vysadení príslušníci skupiny Aroš III. Mali plniť rovnaké úlohy v priestore Liptovského Mikuláša. Na Liptov sa dostali cez Zakopané, keď J. Segeč, ktorý v roku 1939 krátky čas pracoval pre poľskú rozvedku a často prechádzal hranicu, využil svoje skúsenosti. Nepodarilo sa im však napojiť na udané kontakty a nakoniec oboch zatkli. 5. 10. 1941 Segeča na udanie zadržali zvolenský žandári. Pod tlakom dôkazov sa rozhodol vypovedať známe veci, vyzradil však aj Horváthovu adresu. Tak bol 6. 10. 1941 v Banskej Štiavnici zadržaný aj druhý člen výsadku. Oboja skončili v bratislavskej väznici. Na začiatku roku 1945 boli zaradení do transportu politických väzňov, ktorý bol pri Melku bombardovaný spojeneckým letectvom. J. Segeč bol ranený.⁴⁰

³⁷Podrobne o ich osudoch pozri ŠOLC, ref 5, s. 5 – 37; ŠOLC, ref 3, s. 53 – 72; tiež BENČÍK, A. – KURAL, V.: Zpravodajové generála Píky a tí druzí. Praha: Merkur, 1991, s. 45.

³⁸VHA Praha, 308-119-5, 6, 13, 14, 17; 308-120-5; 308-121-15; 308-125-25.

³⁹ŠOLC, J.: Bylo málo mužů. Praha: Merkur, 1991, s. 298. Je však pravdepodobné, že rozhodujúcim faktorom tu bol limitovaný dolet tak, ako sa to prejavilo v prípade výsadku Ing. Kaboša.

⁴⁰Podľa inej verzie sa J. Segečovi (nar. 20. 2. 1909) podarilo ujsť a v auguste 1944 bol znovu vysadený pri Sklabíni v partizánsko-organizátorskom výsadku UŠPH. Skutočne, medzi príslušníkmi výsadku por. J. Ušiaka je uvedený Ján Segeč. Jedná sa však o dve rôzne osoby toho istého mena. Desiatnik Ján Segeč, nar. 29. 9. 1921, ktorý má osobný spis vo Vojenskom archíve v Trnave a tiež je uvedený aj vo VHA Praha f. 308, bol v roku 1943 vyslaný s poľnou nemocnicou do ZSSR. Pri Čelbasove prešiel k sovietskym partizánom a od decembra 1943 do februára 1944 bol ako veliteľ čaty v partizánskej skupine Fedorenka na Kryme. Potom prešiel do Jefremova k formujúcej sa 2. čs. paradesantnej brigáde, kde bol veliteľom pešej čaty a neskôr sa stal príslušníkom rotý zvláštneho určenia. Vysadený bol v skupine ŽIŽKA II por. Jána Ušiaka. Po vypuknutí SNP pôsobil ako veliteľ roty v partizánskom oddieli Ján Žižka na okolí Martina. Do januára 1945, do prechodu frontu, bol v horách bez funkcie. Potom bol opäť zaradený k 2. čs. paradesantnej brigáde, ktorá sa reorganizovala v Kežmarku, tentoraz k obrannému spravodajstvu. Teda aj v tomto prípade z dejín zmizol skutočný človek a bol nahradený hybridom dvoch osudov.

Osudy oboch nevysadených skupín⁴¹ sú pohnuté. Lazarova skupina (V. Holéczi, R. Matejka, A. Hagyári-Hronský), rovnako aj Zábrodského skupina (J. Máčalka, G. Horváth, J. Slamka) už nestihli odletieť – Nemci dokončovali obklúčenie Kyjeva. Preto ich inštruktor Bichejev odovzdal kpt. Pruznerovi a spoločne sa presunuli asi 130 km na východ od Varvy. Tu však zistili, že z obklúčenia nevyšli. Kapitán Pruzner ich zveril pod ochranu vojenskej jednotky majora Zajceva. Zajcevova jednotka pri pokuse prelomiť obklúčenie pri Pirjatine bola rozbitá a obe skupiny sa rozpadli.

Lazar, Holéczi a Matejka sa pokúsili prejsť front ďalej na východ. Bez Matejku, ktorý sa oddelil, v noci prešli k jednotke Červenej armády, ktorá bojovala pri osade Horodište. Tu sa znovu pokúsili prejsť front, boli však zajatí a 19. 9. 1941 sa zišli v zajateckom tábore Lubny. Holéczi 20. 9. ušiel z transportu a usiloval sa dostať k vysielacke (ukrytej Lazarom) a peniazom pri osade Kurimka. Zničil šifrovací kľúč a s peniazmi sa vrátil do Varvy, kde sa stretol s Matejkom. Spolu odišli do Černuchy, kde sa opäť rozišli – Matejka na východ, Holéczi smerom na Kyjev. V Brovaroch sa prihlásil na nemeckom veliteľstve s legendou, že bol v Rusku ako Slovak väznený a žiadal priepustku domov. Neverili mu, tak sa vydal do Žitomíra, kde boli jednotky slovenskej armády. Tam bol zaistený a eskortovaný (28. 10. 1941) do Prešova, kde ÚŠB o všetkom vedela.

Matejka zostal sám. Pri prechode cez Dneper ho na moste pri Čerkassoch zadržala ukrajinská polícia a odovzdala ho Nemcom. Dostal sa do zajateckého tábora, kde sa úspešne vydával za Ukrajinca. Podarilo sa mu získať priepustku, ušiel a na začiatku roku 1942 sa dostal do dediny Terešky, kde sa do jesene 1943 skrýval u krajana Karola Fridricha a potom u priateľky. Po oslobodení Bielej Cerkvi vstúpil do Červenej armády, neskôr sa prihlásil do 1. ČSAZ, s ktorým prešiel bojovú cestu až do Prahy.

Hagyári a Máčalka sa pokúsili dostať na Slovensko pod zámienkou, že ako robotníci, ktorí boli za robotou na Ukrajine, sa teraz po oslobodení z internácie vracajú domov. 3. 10. 1941 sa prihlásili na veliteľstve v Berezine. Dostali povolenie na cestu do Kyjeva, odkiaľ ich poslali na veliteľstvo slovenskej armády vo Lvove, kde sa prihlásili 20. 10. Zo Lvova ich odoslali na posádkové veliteľstvo v Prešove. Už na druhý deň po príchode do Prešova ich zatkla ÚŠB, ktorá o nich mala informácie.

K. Zábrodský a G. Horváth sa s jednotkou Červenej armády dostali do obklúčenia v priestore Černigova. Aj oni sa vydávali za slovenských robotníkov a aj oni sa dostali do zajatia. Eskortovali ich do Varšavy a odtiaľ do Prahy. O štyri dni ich dopravili do Brna, kde sa v tábore „Pod Kaštany“ stretli s inými účastníkmi spravodajsko-diverzných kurzov. Gestapo sa ich pokúsilo získať za konfidentov, a keďže odmietli, dostali sa do koncentračného tábora Mauthausen. Boli tu väznení tiež Vasil Kapišovský, Andrej Hagyári-Hronský, Viliam Holéci a Jozef Máčalka, ktorých sem dopravili z rôznych slovenských väzníc. Ocitli sa tu tiež Š. Andraščík a L. Kratochvíl. Všetci mali byť – ako ich českí spolubojovníci – popravení. V poslednej chvíli im však slovenský prezident Dr. Tiso udelil milosť. Českých parašutistov a ich 183 pomocníkov popravili.

Väčšina slovenských parašutistov sa v Mauthausene dočkala konca vojny a oslobodenia 5. 5. 1945. J. Segeča a V. Horvátha však na začiatku roku 1945 zaradili do transportu z Bratislavy do Mauthausenu, ktorý bol bombardovaný pri Melku. Peter Jágrík 1. 4. 1945 ušiel z leopoldovskej väznice. G. Horváth a K. Zábrodský boli oslobodení v Dachau. Š. Andraščík už 22. 6. 1944 ušiel pri presune z tábora v Lubline.⁴²

V rovnakom čase ako operácia Aroš, ktorá mala reštaurovať siete sovietskych spravodajských služieb na území rozbitého Československa, sa pripravovala a čiastočne prebehla spo-

⁴¹Podrobne o osudoch týchto skupín pozri ŠOLC, ref 5, s. 5 – 37.

⁴²Pozri VHA Praha, f. 308, zl. 119/6, 9, 14, 15, 17, 24 .

ločná operácia NKVD a ČsVM reflektujúca skutočnosť, že Slovensko bolo mimo doletu britských lietadiel, ako aj rozhodnutie čs. MNO o tom, že české krajiny zostanú v jeho kompetencii, kým Slovensko pripadlo Čs. vojenskej misii v Moskve. Jej pracovníci pripravili program osobitných operácií, ktorý vychádzal z koncepcie spravodajskej, sabotážnej a diverznej činnosti na československom území, včítane vysielania parašutistických skupín, vypracovanej plk. H. Píkom. V lete 1941 ČsVM v Moskve v spolupráci s NKVD začala tento program realizovať. Podplukovník František Hieke-Stoj zostavil a pripravil dve skupiny.

Prvou skupinou ČsVM bol sedemčlenný spravodajsko-diverzný výsadek s označením S-1, zložený z dvoch skupín – „N“ a „R“.⁴³ Z časti „N“, určenej na Slovensko, čat. Štefan Andraščík (Erži) mal pôsobiť v priestore Prešova, čat. Ludvík Kratochvíl (Zdenka) v priestore Bratislavy a des. Jozef Krejčířík (Aranka) v priestore Trenčína.

Po odlete z Brovar v noci z 30. na 31. augusta 1941 bola skupina vysadená navigačnou nepresnosťou namiesto východného Slovenska priamo nad Miškolcom. J. Krejčířík sa zabil pádom na staničnú budovu, Š. Andraščík pri páde na ulicu stratil vedomie a bol na mieste zatknutý maďarskými žandármi. L. Kratochvíl tri dni po zoskoku unikol, avšak nakoniec tiež padol do rúk maďarským žandárom. Po vypočúvaní v Budapešti oboch 13. 1. 1942 deportovali do koncentračného tábora v Mauthausene.

Zánik Československa, nemecká okupácia českých krajín a maďarská okupácia Karpatskej Ukrajiny, vznik Slovenského štátu a celý rad iných udalostí, najmä zásahy gestapa a na Slovensku Ústredne štátnej bezpečnosti, vytvorili úplne nové podmienky pre činnosť komunistickej strany. Časť jej emigrácie vytvorila v Moskve zahraničné vedenie, ktoré sa spolu s KI pokúšalo obnoviť ilegálne stranické štruktúry a aktivizovať protinemecký a protifašistický odboj doma. Nie je preto náhodou, že medzi prvými, ktorí prichádzali zo Sovietskeho zväzu, boli emisári a inštruktori moskovského vedenia KSC.

V októbri 1940 prišiel Vasil Kapišovský na Slovensko so spravodajským poslaním zo ZSSR, kam ušiel v roku 1939 z Karpatskej Ukrajiny obsadenej Maďarmi a kde absolvoval spravodajský kurz.⁴⁴ Mal sa stať rezidentom spravodajskej siete pracujúcej pre sovietsku stranu. Bol však odhalený, 5. 11. 1941 zatknutý a uväznený v Leopoldove, od februára 1945 v Mauthausene. V decembri toho istého roku prišiel s technickým poslaním moskovského vedenia KSC na Slovensko kuriér zahraničného vedenia KSC v Moskve Karol Bacílek,⁴⁵ avšak už v marci 1941 sa vrátil do ZSSR, kde v rokoch 1941 – 1942 bol frekventantom Leninskej školy KI.

Stranicko-politické úlohy plnili emisári Vincent Škrabala a Viliam Široký,⁴⁶ ktorí prišli na Slovensko 16. 6. 1941 cez maďarsko-slovenskú hranicu pri Rožňave. Doniesli sem smernice moskovského vedenia KSC a Exekutívy KI pre ilegálnu prácu KSS a na organizovanie národnooslobodzovacieho boja. Ústredňa štátnej bezpečnosti ich rýchlo odhalila, zatkla a uväznila. Už v júni 1941 Škrabalu, ktorý bol väznený v koncentračnom tábore v Mauthausene, kde tiež zahynul. Širokého zatkli 4. 7. 1941. Väznený bol na Slovensku.

S podobnou úlohou vysadili v noci z 23. na 24. novembra 1941 pri Jablonke (dnešné Poľsko) Karola Černockého (krycie meno Ján Horváth) a Ladislava Zrzu (krycie meno Jozef Langer),⁴⁷ ktorý mal určené úlohy v Protektoráte. K. Černocký doniesol na Slovensko smernice

⁴³Podrobne pozri RICHTER, K. – KOŽNAR, V.: Výsadek S-1. Praha : Naše vojsko, 1988 alebo RICHTER, K.: ... a v zádech měli smrt. Třebíč : Akcent, 1998.

⁴⁴KAPIŠOVSKÝ, V.: V tyle nepriateľa. In: Dukla večne živá 3. Svidník : Dukelské múzeum, 1979, s. 54 – 59; tiež ŠOLC, ref 5, s. 11 – 12 a 33.

⁴⁵KOUTEK, ref 2.

⁴⁶Prehľad dejín KSC na Slovensku. Bratislava : Pravda, 1971, s. 252, 256; tiež Slovenský biografický slovník (R – Š). Martin : Matica slovenská, 1992, zv. 5, s. 462.

⁴⁷VHA Praha, f. 308, zl. 120/1. Podrobnejšie pozri MLYNARČÍK, J. – LANGER, J.: Protifašistický odboj na Orave. Banská Bystrica : Stredoslovenské vyd., 1969, s. 20; tiež Dejiny SNP 1944. Bratislava : Pravda, 1984, zv. 5, s. 68.

KI a KSČ pre organizovanie protifašistickej činnosti KSS a mal obnoviť spojenie moskovského vedenia KSČ s II. ilegálnym vedením KSS. Okrem toho mal tiež spravodajské poslanie. Avšak už 29. novembra ich v Trstenej odhalili. L. Zrza zahynul pri zatýkaní, K. Černockého odsúdili a uväznili. Zahynul 19. 2. 1945 pri Melku, keď spojenecké lietadlá bombardovali transport politických väzňov z Bratislavy do koncentračného tábora Mauthausen.

ZÁVER

Z kontextu celkovej situácie vyplýva, že v počiatočnom období druhej svetovej vojny prevládali špeciálne operácie do Protektorátu Čechy a Morava; rovnako prevládali spravodajské skupiny nad organizátorskými či bojovými výsadbami. Prvé skupiny či jednotlivci používali viac pozemné cesty ako dopravu vzduchom. Medzníkom a bodom obratu by sa mali stať československo-sovietske rozhovory v závere roku 1943 a z nich vyplývajúci posun Benešových názorov a stanovísk k spravodajskej spolupráci so Sovietskym zväzom a k rozvoju partizánskeho hnutia v Protektoráte a na Slovensku.

Sovietska spravodajská služba, ČsVM v Moskve a Komunistická internacionála v čase od 21. 6. do konca roku 1941 vysadili na Slovensko a Moravu najmenej 31 mužov. Celá výsadková akcia spravodajcov a organizátorov diverzií i kuriérov Kominterny a moskovského vedenia KSČ neprinesla očakávané výsledky. Prakticky všetci členovia spravodajsko-diverzných skupín zo ZSSR, vysadení v rokoch 1940 – 1941, pokiaľ nezahynuli pri zoskoku, sa dostali v relatívne krátkom čase do rúk bezpečnostných orgánov.

Neúspechy a malá efektívnosť prvých výsadek viedli čs. MNO v Londýne k rozhodnutiu zastaviť vysielanie spravodajských výsadek ČsVM. Potvrzuje to osud skupiny S/2,⁴⁸ do ktorej boli vybraní por. František Janda, rtn. Josef Buršík, rtn. František Růžička, rtn. Hynek Vorráč, čat. Karel Vejvoda, čat. Ludvík Prymus, des. Martin Wimmer, slob. Michal Tobiáš, slob. Vendelín Opatrný, des. Leopold Blumentahl. Zo Slovenska bol jediný – M. Wimmer.⁴⁹ Pripravená skupina nebola v dôsledku už uvedených okolností vysadená a jej príslušníci sa vrátili k čs. vojenskej jednotke v ZSSR. Po odhalení väčšiny paraskupín sovietske orgány prerušili program tohto typu výsadek, ktoré tvorili iba čs. občania, až do jari 1943.

O. VANĚK: DIE ERSTEN SPEZIELLEN OPERATIONEN AUS DER SOWJETUNION AUF DAS GEBIET DER TSCHECHOSLOWAKEI (MÄRZ 1939 – DEZEMBER 1941)

Der Beitrag stellt den ersten Teil einer vierteiligen Materialstudie dar, die sich mit der Teilnahme und dem Anteil der Slowaken an den speziellen Fallschirmoperationen aus der Sowjetunion auf das Gebiet der ehemaligen Tschechoslowakei während des Zweiten Weltkrieges befasst.

Auf Grund der zugänglichen veröffentlichten Quellen und Archivquellen, Erinnerungen und Aussagen der Teilnehmer versuchte der Verfasser die Zusammensetzung der Fallschirmeinheiten, ihre Aufgaben, Umstände ihrer Einsetzung und die erste Phase ihrer Tätigkeit nach der Landung zu summarisieren. Außer den Operationen des Ukrainischen Stabes der Partisanenbewegung und ihrer Exposituren in den einzelnen Frontlinien widmet der Autor die Aufmerksamkeit den Fallschirmoperationen der Hauptverwaltung des Nachrichtendienstes des Generalstabs der Roten Armee, den Abteilungen der Nachrichterdienste der einzelnen Frontlinien und Armeen, die auf dem Gebiet der ehemaligen Karpatenukraine und Tschechoslowakei tätig waren. Der Verfasser verfolgt auch die Aktivitäten

⁴⁸VHA Praha, f. ČsVM – SSSR, 1943 – 1944, šk. 20, a. j. 189, zl. 1/26. Korespondence.

⁴⁹Komunista českej národnosti, židovského vyznania, narodený 13. 4. 1912 v Medzilaborciach, ktorý roku 1939 emigroval do Poľska a prešiel do ZSSR. „Vzorný a odvážny vojak, veliteľ družstva protitankových pušiek“ ako informoval 6. 10. 1942 z Buzuluku do Kujbiševa zástupca náčelníka ČsVM plk. Karel Toman-Mareš svojho šéfa; tamže.

der tschechoslowakischen militärischen Mission in der Sowjetunion und der Aufklärungstruppen des 1. tschechoslowakischen Armeekorps in der Sowjetunion im Bereich der Tiefaufklärung vor den kämpfenden Einheiten der 4. ukrainischen Front. Die Arbeit widmet sich auch dem Anteil der slowakischen Bürger an den speziellen Fallschirmoperationen, die die Kommunistische Internationale und die Führung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei in Moskau organisierten.

Die Organisationsformen der einzelnen Einheiten entsprachen ihrer Sendung: von den individuellen Aufgaben mit einer politischen Sendung durch Partisanenfallschirmeinheiten mit organisatorischer Mission, mit dem Ziel der Berichterstattung, der Kontaktaufnahme, diverse Fallschirmmissionen, bis zu den Gruppen strategischen Nachrichtendienstes oder Tiefaufklärung von Frontlinien und Armeen. Sie wurden überwiegend aus der Luft ans Land gesetzt, und einige Einheiten, vor allem die, die Tiefaufklärung durchführten, überschritten die Frontlinie.

Die genaue Anzahl der Teilnehmer dieser Aktionen ist schwierig zu ermitteln – ein Teil der Landungen wurde nicht eingetragen, bzw. die Dokumentation ist dem Forscher nicht zugänglich. In den Jahren 1941 – 1945 wurden aus der Sowjetunion ungefähr 130 Operationen durchgeführt, an denen 816 Menschen teilnahmen.

Besondere Operationen aus der Sowjetunion ins Gebiet des Protektorats Böhmen und Mähren und in die besetzten Teile der zerschlagenen Tschecho-Slowakei (d.h. Karpatenukraine, durch Ungarn besetzte Gebiete der Südslowakei, tschechisch-deutsches Grenzgebiet, das nach dem Münchener Abkommen dem Großdeutschen Reich zuteil fiel) während des Zweiten Weltkrieges fanden in drei mehr oder weniger genau begrenzten Zeitabschnitten statt.

Der erste Teil des Aufsatzes analysiert die erste Welle der speziellen Fallschirmoperationen, die von März 1939 bis Ende des Jahres 1941 mit dem Schwerpunkt nach dem Überfall der Sowjetunion durch Deutschland verlief. Die sowjetische Führung begann damals das Vordringen durch Berichterstattung und diverse Verletzung des deutschen Hinterlandes programmatisch zu organisieren. Die Organe der Kommunistischen Internationale transportierten in die besetzten Länder mittels politischer Emissäre – Fallschirmjäger und „Fußgänger“ – ihre Instruktionen zum Hervorrufen und zur Aktivierung der heimischen Widerstandsbewegung. In dieser Etappe wurden einige gemeinsamen Operationen der Tschechoslowakischen militärischen Mission in der Sowjetunion und NKVD durchgeführt, die auf das ganze Gebiet der ehemaligen Tschechoslowakei hinzielten.

Die zweite Etappe in den Jahren 1942 und 1943 ist dadurch charakteristisch, daß bei den eigenen Operationen die sowjetischen Organe selbstständig handelten. Die Sowjets hatten ein eigenes Programm des Vordringens durch Berichterstattung in die böhmischen Länder und Slowakei und sie realisierten es ohne Kenntnis und Zustimmung der II. Sektion des tschechoslowakischen Ministeriums der Nationalverteidigung in London. So handelten sie bis 1944 und NKVD verheimlichte vor den tschechoslowakischen Organen Kenntnisse aus den eigenen Operationen. In den vereinzelt speziellen Operationen engagierten sich nur die Exekutive der Kommunistischen Internationale, die Moskauer Führung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und die Organe der sowjetischen Berichterstattung, die Emissäre, Instrukteure und Späher aussandten. Der Raumschwerpunkt der Fallschirmoperationen war in der Slowakei und Karpatenukraine. Ihre Hauptaufgabe war Berichterstattung, diverse und Sabotagetätigkeit in dem deutschen Hinterland und Formierung der Partisanenbewegung unter der Führung sowjetischer Offiziere.

Die dritte massivste Welle von Fallschirmoperationen in die Slowakei war mit der allgemeinen Entwicklung an der Ostfront und der Vorbereitung des Aufstandes in der Slowakei verbunden. Ihr Schwerpunkt lag in der zweiten Hälfte des Jahres 1944, und in die böhmischen Länder verbreitete sich schrittweise auch im Jahre 1945. Als neues Element kam die Aussendung vermischter Organisationsfallschirmtruppen zum Vorschein, die die Aussetzung von ganzen Partisaneneinheiten ersetzten. An ihrer Spitze standen schon auch slowakische und tschechische Befehlshaber. Mit dem Bedürfnis nach Informationen über den Feind und seiner Möglichkeiten stieg deutlich die Bedeutung der strategischen Berichterstattung und Tiefaufklärung.

Die Studie hat einen Faktencharakter. Die Umstände erzwangen sich trotzdem auf einigen Stellen hypothetische Erwägungen und Behauptungen. Selbst die Angaben in den Dokumenten gingen in einigen Fällen stark auseinander. Für das Erinnerungsmaterial war diese Erscheinung besonders charakteristisch. Die Schlußfolgerungen und Erkenntnisse dieses Aufsatzes sind also keinesfalls endgültig und definitiv.